

BẢO VỆ VÀ PHÁT HUY GIÁ TRỊ DI SẢN VĂN HÓA KHU PHỐ CỔ HÀ NỘI - THỰC TRẠNG VÀ GIẢI PHÁP

THS. TRẦN THỊ THÚY LAN*

Khu Phố cổ Hà Nội, còn có tên gọi khu “36 phố phường” (sau đây gọi tắt là Khu Phố cổ) là một nhân tố quan trọng, góp phần tạo nên bản sắc văn hóa đô thị Hà Nội nói riêng và bản sắc dân tộc Việt Nam nói chung. Trải qua nhiều biến cố lịch sử, Khu Phố cổ vẫn khẳng định một sức sống riêng, vừa bảo lưu, kế thừa những nét riêng độc đáo về không gian kiến trúc, về giá trị lịch sử, văn hóa nhưng cũng không ngừng phát triển để bắt kịp với sự vận động của đất nước và chọn lọc những giá trị văn hóa tiên tiến của thế giới. Chính vì vậy, Khu Phố cổ là một di sản vô cùng quý báu cần được bảo tồn, gìn giữ và phát huy trong đời sống đô thị hiện đại, là tấm gương phản chiếu lịch sử, kiến trúc và các giá trị văn hóa của người Hà Nội qua các thời kỳ.

1. Thực trạng bảo vệ và phát huy giá trị di sản văn hóa Khu Phố cổ

Một trong những đặc trưng nổi bật của khu “36 phố phường” là sự kết hợp hài hòa giữa nhà ở, các cửa hàng và các công trình tôn giáo, tín ngưỡng (đình, đền, chùa). Với diện tích khoảng 81 ha, bao gồm địa bàn 10 phường của quận Hoàn Kiếm nhưng tại Khu Phố cổ có tới 121 các công trình di tích lịch sử, cách mạng và tôn giáo. Người Hà Nội sinh sống trong không gian này hiện nay vẫn duy trì nếp sống, tập tục làm ăn, tham gia các hoạt động sinh hoạt cộng đồng với cách ứng xử và các thói quen, lễ nghi nề nếp tiêu biểu “văn hóa Hà Nội”. Khu Phố cổ còn là nơi diễn ra các hoạt động lễ hội hàng năm gắn với các di tích lịch sử, văn hóa tiêu biểu thờ Tổ nghề, các hội chợ gắn với nghề truyền thống, các hoạt động kinh doanh sản xuất tại các phố nghề đặc trưng. Tất cả những yếu tố đó góp phần vào kho tàng văn hóa, nguồn di sản quý giá của Hà Nội, làm cho Khu Phố cổ vừa là nơi tập trung

hoạt động thương mại trù phú nhưng vẫn giữ được nét văn hóa truyền thống.

Thực tế cho thấy rằng, đẩy mạnh công tác bảo vệ và phát huy giá trị di sản văn hóa vật thể và phi vật thể Khu Phố cổ là một công việc rất khó khăn, phức tạp và lâu dài. Đây không chỉ là nhiệm vụ của các cấp lãnh đạo chính quyền mà còn là nhiệm vụ chung của cả cộng đồng, đặc biệt là các tầng lớp nhân dân đang sinh sống trong Khu Phố cổ.

Khu Phố cổ hiện nay là nơi có mật độ dân cư cao nhất thành phố Hà Nội, mật độ dân số tính là 800 - 1200 người/ha, diện tích sử dụng đất trên đầu người trung bình là 04 - 06m², có phường chỉ đạt 02m²/người, đó là chưa tính đến mật độ cư trú của một lượng dân cư lao động, buôn bán, hàng rong, khách du lịch... Dưới tác động của cơ chế thị trường, giá trị đất ở trong Khu Phố cổ tăng cao, cơ hội kiếm lợi từ đất đai đã khiến nhiều gia đình không muốn rời bỏ mảnh đất này, đồng thời cũng nhiều gia đình từ nơi khác mong muốn có nhà ở khu vực này để thuận lợi trong việc kinh doanh, buôn bán. Bên cạnh đó, một số lượng lớn lao động từ các nơi khác cũng đổ về để kiếm sống, thậm chí chỉ đơn giản bằng các nghề phục vụ, lao động phổ thông... Trên lĩnh vực ngành nghề truyền thống, phong tục, tập quán cũng có nhiều thay đổi. Trước tiên là sự biến mất của các nghề thủ công truyền thống, các sản phẩm, mặt hàng thủ công hầu như không còn mà thay vào đó là các cửa hàng nhỏ, bày bán đồ mỹ nghệ cùng với hàng tạp phẩm, hàng ngoại nhập... Các tên phố không còn có ý nghĩa gắn với các mặt hàng sản xuất hay buôn bán tại phố đó nữa. Tuy vậy, trên thực tế hiện nay vẫn còn một số phố còn giữ được các nghề truyền thống, điển hình như: Hàng Bạc, Hàng Mã, Hàng Thiếc, Lò Rèn, Lãn Ông... Phong tục tập quán dưới tác động của cơ chế thị trường cũng có nhiều thay đổi, lối sống truyền thống cũng bị mai một, thay vào đó là

* Phó Trưởng ban, Ban Quản lý Phố cổ Hà Nội

phong cách sống mới theo nhịp độ nền kinh tế thị trường. Lĩnh vực văn hóa du lịch được khai thác và phát triển từ lâu, đã có những đóng góp tích cực như tạo được công ăn việc làm cho một bộ phận không nhỏ người dân sống trong Khu Phố cổ, tạo nguồn thu nhập khá lớn cho nhân dân, góp phần nâng cao đời sống xã hội, mở rộng giao lưu và có sự du nhập văn hóa ứng xử đối với nhân dân địa phương. Tuy nhiên, hoạt động du lịch hiện nay còn chưa quy mô, chất lượng hiệu quả chưa cao, chưa làm tốt chức năng, vai trò giới thiệu, quảng bá hình ảnh Khu Phố cổ một cách toàn diện tới du khách trong và ngoài nước.

Với những khó khăn, thuận lợi đang diễn ra từng ngày, cần từng bước triển khai thực hiện có hiệu quả nhiệm vụ bảo vệ và phát huy giá trị văn hóa vật thể và phi vật thể của Khu Phố cổ, tập trung ở các mảng công tác sau:

*** Bảo vệ và phát huy giá trị di sản văn hóa phi vật thể:**

Hàng năm, Ban Quản lý Phố cổ Hà Nội cần chủ động phối hợp với các đơn vị chuyên môn duy trì tổ chức các lễ hội trong Khu Phố cổ và khu vực hồ Hoàn Kiếm như Lễ hội Nghè Kim hoàn, Lễ hội Trung thu Phố cổ...; tổ chức các hoạt động văn hóa - nghệ thuật, triển lãm, trưng bày giới thiệu về văn hóa phi vật thể như: Văn hóa Trà Việt, Trình diễn 3 dòng tranh dân gian, nghề gốm, nghề lụa, nghề làm nón, làm đàn, làm quạt tại 04 điểm di tích như: Ngôi nhà Di sản 87 Mã Mây, Trung tâm Thông tin di sản Phố cổ 28 Hàng Buồm, đình Kim Ngân 42 - 44 Hàng Bạc, đình Đồng Lạc 38 Hàng Đào và Trung tâm Giao lưu Văn hóa Phố cổ Hà Nội; giới thiệu âm nhạc truyền thống, như: Ca trù, Hát xẩm, Hát trống quân, hát Văn... được tổ chức thường xuyên trong các dịp lễ hội và tết (đặc biệt, Câu lạc bộ Ca trù Thăng Long và Hà Nội tổ chức biểu diễn Ca trù - Di sản văn hóa phi vật thể đã được UNESCO ghi danh, tại Trung tâm Thông tin Di sản Phố cổ Hà Nội và đình Kim Ngân để quảng bá, giới thiệu tới nhân dân và du khách quốc tế).

Việc tuyên truyền, giới thiệu và quảng bá hình ảnh Khu Phố cổ trên các phương tiện thông tin đại chúng được đẩy mạnh. Bên cạnh đó, Ban Quản lý Phố cổ Hà Nội phối hợp chặt chẽ với chuyên gia nước ngoài trong công tác nghiên cứu, xây dựng đề án về các giá trị văn hóa phi vật thể, về phố nghề và nghề truyền thống, như: tuyến phố Đông Nam được Lãn Ông, phố nghề Kim hoàn và phố lụa Hàng Gai...

Thông qua các hoạt động lễ hội, văn hóa - nghệ thuật, giá trị di sản văn hóa phi vật thể đã được tôn vinh, qua đó góp phần nâng cao nhận thức, ý thức trách nhiệm của cán bộ và các tầng lớp nhân dân trong việc bảo vệ, gìn giữ và phát huy giá trị di sản văn hóa trên địa bàn quận Hoàn Kiếm.

Để bảo vệ và phát huy các giá trị tiềm năng của Khu Phố cổ, quận Hoàn Kiếm cần mở rộng không gian tuyến phố đi bộ sang khu bảo tồn, gồm các phố Hàng Chiếu - Ngõ Gạch - Cầu Gỗ - Hàng Bạc - Hàng Bè thuộc địa bàn hai phường Hàng Bạc và Đồng Xuân. Nơi đây còn lưu giữ được những công trình kiến trúc được xây dựng vào thế kỷ XVIII - XIX, với dáng vẻ kiến trúc cổ, tạo thành một quần thể kiến trúc độc đáo. Nổi bật là những di tích lịch sử - văn hóa như Ô Quan Chưởng, tạo nên bản sắc riêng của không gian đi bộ và tạo ra nét văn hóa đặc trưng riêng của quận Hoàn Kiếm.

Qua thời gian triển khai, hiệu quả đạt được của tuyến phố đi bộ được thể hiện khá rõ, cảnh quan, môi trường khu vực tuyến phố được cải thiện, các di tích lịch sử, công trình văn hóa được quan tâm chỉnh trang, cơ sở hạ tầng được nâng cấp. Đặc biệt, hoạt động tuyến phố đi bộ đã tạo ra được một sản phẩm du lịch mới của Thành phố, góp phần thúc đẩy phát triển kinh doanh dịch vụ, đảm bảo an sinh xã hội, đồng thời tạo ra không gian văn hóa giá trị mới cho nhân dân Thủ đô.

Hoạt động của tuyến phố đi bộ đã tạo được sức hút rất lớn đối với du khách trong và ngoài nước, được đại bộ phận nhân dân đồng tình ủng hộ. Mở rộng không gian đi bộ phù hợp với yêu cầu phát triển, góp phần quảng bá, bảo tồn không gian Phố cổ, phát triển kinh tế, du lịch, nâng cao đời sống cho nhân dân.

*** Bảo vệ và phát huy giá trị di sản văn hóa vật thể:**

Trong những năm trước đây, thành phố Hà Nội đã giao cho Ban Quản lý Phố cổ Hà Nội thực hiện việc bảo tồn, trùng tu, tôn tạo các công trình thi điểm như: đình Đồng Lạc 38 Hàng Đào, ngôi nhà Di sản 87 Mã Mây và nhà cổ 51 Hàng Bạc. Những công trình này là ví dụ tiêu biểu cho công tác bảo tồn, tôn tạo nhà cổ trong Phố cổ và là những hình mẫu cho người dân có thể tham khảo trong việc trùng tu, tôn tạo nhà cổ.

Ngay sau khi Ủy ban nhân dân thành phố Hà Nội bàn giao cho Ủy ban nhân dân quận Hoàn Kiếm, Ban Quản lý Phố cổ Hà Nội đã tiếp tục triển

khai thực hiện *Kế hoạch số 71/KH-UB* do Ủy ban nhân dân quận xây dựng năm 2004 về việc giải phóng mặt bằng, di chuyển các hộ dân và tu bổ, tôn tạo các di tích lịch sử - văn hóa, xác định lộ trình cụ thể cho các năm, giai đoạn 2011 - 2015.

Ngoài những công trình chào mừng kỷ niệm 1000 năm Thăng Long - Hà Nội, Ban đã phối hợp với các đơn vị tiếp tục giải phóng mặt bằng, trùng tu các công trình di tích trong Khu Phố cổ, như: giải phóng mặt bằng 33 hộ dân tại 50 Đào Duy Từ lập dự án xây dựng Trung tâm Giao lưu văn hóa Phố cổ Hà Nội; đình Yên Thái; chùa Cầu Đông; đình Kim Ngân; chùa Kim Cổ; quán chùa Huyền Thiên; đình Phả Trúc Lâm; chùa Vĩnh Trụ; đình Đông Thành; chùa Vĩnh Trụ, đình Tân Khai, chùa Thái Cam...

Những nhu cầu thiết yếu của cư dân cũng được quan tâm, như cải tạo, chỉnh trang Trường Tiểu học Hồng Hà (40 Lãn Ông), chiếu sáng cảnh quan. Công trình tiện ích đô thị, các khu vệ sinh hiện đại...

Quy hoạch bảo tồn, tôn tạo và phát huy giá trị Khu Phố cổ đã được Bộ Xây dựng phê duyệt tại *Quyết định số 70/BXD/KT-QH ngày 30/3/1995*; tiếp đó có *Quyết định số 45/1999/QĐ-UB ngày 04/06/1999 của Ủy ban nhân dân thành phố Hà Nội ban hành Điều lệ tạm thời về Quản lý xây dựng, bảo tồn và tôn tạo Khu Phố cổ*. Tuy nhiên, phải sau gần 20 năm, Quy chế quản lý quy hoạch kiến trúc Khu Phố cổ được Ủy ban nhân dân thành phố Hà Nội phê duyệt tại *Quyết định số 6398/QĐ-UBND ngày 24/10/2013* mới thực sự khắc phục được các hạn chế, đáp ứng yêu cầu phát triển của xã hội. Quy chế lần này không chỉ được xây dựng trên cơ sở ý kiến của các Bộ, ngành, các Sở, Ban, ngành của thành phố Hà Nội, mà còn được lấy ý kiến rộng rãi đến dân cư Khu Phố cổ, nhận được sự quan tâm, đóng góp ý kiến của các chuyên gia, tổ chức nước ngoài chuyên ngành quy hoạch, đô thị, như vùng ILL de France... Quy chế cập nhật và đưa ra cách ứng xử phù hợp đối với các nội dung hạ tầng kỹ thuật mới, như đường sắt đô thị và hướng tới mở rộng không gian tuyến phố đi bộ trong Khu Phố cổ; bảo tồn và phục dựng các loại hình kiến trúc đặc trưng, giá trị trên cơ sở phân loại, đánh giá các loại hình công trình kiến trúc trong Khu Phố cổ; bổ sung hai loại hình kiến trúc giá trị: kiến trúc thuộc địa và kiến trúc trang trí, với các quy định nhằm bảo tồn và phục hồi có kiểm soát các loại hình kiến trúc này thành đặc trưng kiến trúc công trình nhà ở Khu Phố cổ.

Hỏa Thần (đền Hỏa Thần, Phố cổ Hà Nội) - Ảnh: Trần Lâm

2. Một số giải pháp bảo vệ và phát huy giá trị di sản văn hóa Khu Phố cổ

Bảo tồn, tôn tạo Khu Phố cổ kết hợp với gìn giữ, phát huy các giá trị văn hóa vật thể và phi vật thể trước hết phải dựa trên các cơ sở khoa học, các nghiên cứu về lịch sử, kiến trúc, văn hóa, xã hội..., đồng thời, khi đưa ra những giải pháp cũng cần phải căn cứ trên các nghiên cứu khoa học để phù hợp với quy luật vận động và phát triển của khu vực đô thị, vừa phải đảm bảo "Xây dựng và phát triển nền văn hóa Việt Nam tiên tiến, đậm đà bản sắc dân tộc". Với mục tiêu trên, cần có một số giải pháp cụ thể sau:

- Đẩy mạnh việc tuyên truyền, giới thiệu về các dự án sắp triển khai trong Khu Phố cổ, khu phố cũ và khu vực hồ Hoàn Kiếm để kêu gọi nguồn vốn xã hội hóa. Triển khai xây dựng website về di sản văn hóa của quận Hoàn Kiếm.

- Làm tốt công tác tuyên truyền, giáo dục để thống nhất nhận thức của cán bộ, nhân dân trong công tác quản lý, bảo tồn các di sản, qua đó góp phần nâng cao nhận thức, trách nhiệm của cán bộ và nhân dân tích cực, chủ động tham gia bảo tồn, phát huy giá trị các di sản văn hóa, xây dựng nếp sống văn minh, thanh lịch của người Hà Nội.

Gác thờ đền Bạch Mã (phố Hàng Buồm) - Ảnh: Tô Ly

- Chủ động, tranh thủ sự lãnh đạo, chỉ đạo từ các ban, ngành của thành phố Hà Nội, của các cấp ủy Đảng, chính quyền quận Hoàn Kiếm trong công tác bảo vệ và phát huy giá trị văn hóa vật thể, phi vật thể của Khu Phố cổ.

- Nâng cao năng lực quản lý, tinh thần trách nhiệm, chất lượng, hiệu quả công tác quản lý nhà nước của chính quyền quận, phường và các ngành chức năng kết hợp với việc phát huy quy chế dân chủ ở cơ sở, sự phối hợp tham gia tuyên truyền, vận động giám sát tổ chức thực hiện của Mặt trận Tổ quốc và các đoàn thể chính trị, xã hội từ quận đến phường trong việc quản lý trật tự xây dựng, trật tự đô thị, vệ sinh môi trường và quản lý bảo vệ các di tích.

- Đẩy mạnh hợp tác với các tổ chức quốc tế trao đổi về kỹ thuật, tài chính phục vụ công tác bảo tồn, trùng tu các công trình di tích, cải tạo cảnh quan và công trình kiến trúc có giá trị. Hợp tác sâu rộng với các đối tác truyền thống, như: Pháp, Bỉ, Nhật Bản, Ý..., mở rộng hợp tác với các đối tác mới.

- Điều tra, khảo sát nắm vững số lượng di tích, công trình kiến trúc có giá trị cần bảo tồn, tiếp tục lập hồ sơ khoa học xếp hạng các công trình, di tích đủ điều kiện trong Khu Phố cổ, khu phố cũ và khu vực hồ Hoàn Kiếm.

- Xây dựng các cơ chế để huy động các nguồn lực trong xã hội tham gia việc bảo tồn và phát huy giá trị lịch sử, văn hóa, kiến trúc Khu Phố cổ, đặc biệt là cơ chế huy động vốn tham gia đầu tư, tôn tạo các di tích lịch sử, xây dựng, cải tạo nhà ở, nâng cấp cơ sở hạ tầng và phát triển thương mại, du lịch, dịch vụ.

- Đào tạo, bồi dưỡng nâng cao trình độ nghiệp vụ cho đội ngũ cán bộ am hiểu về chuyên môn, có kinh nghiệm để tiếp thu các công nghệ tiên tiến, ứng dụng hiệu quả vào lĩnh vực bảo tồn, tôn tạo và phát huy giá trị di sản.

- Phát huy, khơi dậy tinh thần tự nguyện, tính tự quản của các tầng lớp nhân dân, đặc biệt là thế hệ trẻ trong công tác bảo tồn, tôn tạo và phát huy các giá trị văn hóa truyền thống.

Có thể khẳng định, trong thời gian qua, Ban Quản lý Phố cổ Hà Nội đã chủ động, tích cực triển khai có hiệu quả các hoạt động bảo vệ và phát huy các giá trị di sản văn hóa vật thể và phi vật thể trong Khu Phố cổ, tạo nên môi trường văn hóa giàu bản sắc, trở thành động lực phát triển kinh tế và thu hút ngày càng nhiều hơn du khách trong nước và quốc tế đến với quận Hoàn Kiếm và Thủ đô Hà Nội./.

T.T.T.L

(Ngày nhận bài: 22/3/2017; ngày phân biện đánh giá: 11/4/2017; ngày duyệt đăng bài: 20/4/2017).